

SCHEMERTIJD

ELLE WERNERS

SCHEMERTIJD

Herziene uitgave: APRIL 2026

Foto's en documenten uit het familiearchief

ISBN: 978 940 381 2212

Uitgeverij BOOKMUNDO

Opmaak en cover + ongesigioneerde gedichten: Elle Werners

© P. Brenninkmeijer-Werners

Alle rechten voorbehouden. Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt.

In een artikel over toekomstvoorspelling in de Telegraaf schrijft Jan C. van der Heide : "Niets verandert zomaar op de kalenderblaadjes van 31 december of 1 januari.

In een vooruitblik werkt de afgebakende tijd niet."

Op pagina 109 van het boekje *De Bevrijding van 's-Hertogenbosch* (DE BOSCHBOOM 1969) las ik een ontroerend stukje geschreven door blokhoofd Foppele ('t Zand).

'En dan die arme stumperds van kinderen , kinderen die er nog geen besef van hadden wat er rondom hen gebeurde. Instinctief zochten zij dekking bij hun ouders, die met hun lichamen het tere kinderlichaampje zoveel mogelijk trachtten te beschermen tegen de onbarmhartige projectielen en koude.

Met grote vraagogen keken zij naar hun ouders op, als om in hun ogen te zien hoe groot het gevaar was. Nooit tevoren had het kinderlijke vertrouwen in de ouders zo een grote indruk op ons gemaakt en bij velen zullen ongetwijfeld ook die momenten onvergetelijk zijn geweest.'

DE STILTE SCHREEUWT

DEN BOSCH 1944. Als fanatiek amateurfilmer legde mijn vader unieke beelden vast. Maar ook maakte hij notities met potlood in een blocnootje. Ik bewonder de dapperheid en de creativiteit van mijn toen nog jonge ouders. Mijn vader was jarig op 28 oktober, dus daags na de bevrijding van DEN BOSCH vierde hij zijn 39^e verjaardag! Mijn ouders trouwden op 16 oktober 1940. Ze kregen tijdens de bezetting twee kinderen. Op 11-11-1944 kwam er ook nog een derde 'bevrijdingskindje' bij: (overleden in 2008). Na de oorlog: mijn bijzondere broer (1947) en hekkensluiter 'Kruimeltje' (1948). Op de foto's en filmpjes zie je twee kleine meisjes in militaire kleding. Bij de bevrijder op schoot en op een echte jeep. (Mijn zus Tony en ik). De Canadees Jack Hazelwood was een van onze bevrijders. Afkomstig uit Brandon, Manitoba – Canada. In mijn beleving was hij de 'superheld'. Ik leerde Engelse woordjes: 'Jack, chocolate!' riep ik dan en tikte driftig op zijn borstzak. Naar aanleiding van deze anekdote wil ik nog wat delen: - In 2008 op 26 April stond het volgende stuk in de Telegraaf: 'Op onze oproep vorig jaar april - geplaatst bij een interview met een Spitfirevlieger - reageerden lezers van De Telegraaf massaal.' Ooggetuigen van de Tweede wereldoorlog. Bijzondere ooggetuigenissen van Nederlanders die de oorlog hebben meegemaakt. (Met een cd van het laatste interview met Soldaat Van Oranje.) Door Charles Sanders. Uitgeverij House of Knowledge. Mijn bijdrage aan dit boek: de pagina's 48 en 49.

Na enig zoeken en navragen kwam ik dankzij mijn jongste zus het documentje op het spoor. Vervolgens kreeg ik de kopietjes, die mijn oudste zus voor mij verzorgde. Keurig gedrukt, maar bijna onleesbaar. Ik was razend nieuwsgierig naar de inhoud. Ze deed er een briefje bij: 'Papa heeft het op twee notatieblokjes geschreven, en heeft dat later (t/m blz. 20) in een schriftje overgeschreven. Eén gedeelte zat nog met een nietje vast, andere velletjes zijn los. Ik ga ze sorteren na kopiëring...' Met potlood geschreven op - deels gelinieerd - deels ruitjespapier -. Veel teksten waren doorgestreept. Enkele losse blaadjes maakten het lastig om de volgorde te bepalen; en bijna nergens gedateerd.

Ik kwam toevallig het boekje tegen van de Bosschenaar Jos Verstraeten. Geschreven in exact dezelfde periode: 'STORM OVER DEN BOSCH'. (Dagboek over de Eindstrijd van de Bevrijding van 's-Hertogenbosch. Eigen beheer, 1944.)

Jos Verstraeten woonde aan de Citadellaan en hield vanaf 9 september 1944 nauwkeurig zijn dagboek bij.

Ik realiseerde me plotseling dat op 9 september deze twee Bosschenaren op hetzelfde moment een bloknoot gepakt moeten hebben en een pen of potlood. Met het voornemen om vanaf dat moment alles op te schrijven.

Zonder elkaar te kennen! Daar zijn ze mee doorgedaan tot en met vrijdag 27 oktober! Dus ook op hetzelfde moment gestopt! De verhalen lopen volledig synchroon.

Jos Verstraeten begint met : 'Een striemende najaarsregen jaagt over het oude marktplein van Brabants hoofdstad dat op deze Zaterdag een troosteloos beeld biedt.' Op precies dezelfde dag begint het verslag van mijn vader. Dat kan ik afleiden uit het vervolg van het verhaal.

Na het verloop van de middag beschreven te hebben gaat hij op blz. 4 verder met: 'Kort voor acht uur, dat is het tijdstip, waarop de burgers van de straat moeten, worden bekendmakingen aangeplakt: 'Morgen om 7 uur moeten alle mannen van 18 tot 45 jaar zich melden op het Stationsplein. Schoppen en houwelen dienen meegebracht te worden'. Mijn vader schrijft in zijn verslag over dezelfde maatregel: 'met schop en pikhouweel...'

Jos: 'Op de hoeken van de straten groept de bevolking bijeen en bespreekt deze nieuwe terreurmaatregel. Al spoedig weet men, waar het om gaat: stellingen maken achter de Maas, waarschijnlijk in Zaltbommel. Met een extra-trein zullen de mannen erheen gebracht worden'.

Op blz. 5 gaat hij verder met: 'Prachtige wolkenformaties drijven statig over het wijde Brabantse land. Maar vóór het station verzamelt zich tegen zeven uur in de morgen een opgewonden menigte. Een paar honderd man tussen de 18 en 45 jaar heeft zich gemeld op de oproep, welke gisteravond laat bekendgemaakt is. De rest van de mannelijke bevolking van Den Bosch heeft zich 'gedrukt'.

Dit speelde zich af op 10 September 1944

HOOFDSTUK 1

Mijn vader schrijft: 'Niemand ging! En verderop: „de Duitsers houden niet van halve maatregelen en ze zien er geen been in om, (wanneer ze te weinig mannen geronseld hebben), de rest gewoon van straat op te pikken'.

Even verderop: 'Een vooraanstaand persoon is gedood en er zullen zes Nederlanders gefusilleerd worden. Volgens mededelingen uit goede bron moeten het er veel meer geweest zijn.'

Ook op Dinsdag 24 oktober beschrijft Jos de gebeurtenissen . Verslag van Jos: 'Vannacht is het wel de ergste nacht geweest, die ik ooit meegemaakt heb. Ik geloof niet dat het erger kan. Om half één vannacht is het begonnen en het heeft geduurd tot half één 's middags.